

โมกขธรรมประยุกต์

- ๑๒ -

๒๑ เมษายน ๒๕๑๘

ผู้ช้ทาง

ท่านนักศึกษา ผู้สนใจในธรรมทั้งหลาย,
การบรรยายในชุดโมกขธรรมประยุกต์ เป็นครั้งที่ ๑๒ นี้
ผมขอกล่าวโดยหัวข้อว่า **ผู้ช้ทาง**

การพูดครั้งนี้ เป็นการกล่าวในฐานะที่เป็นปัญหาของคน ต่อไป
ตามเดิม; พูดสำหรับคนที่มีปัญหาว่า **ใครจะเป็นผู้ช้ทาง** ในเมื่อมีการเดิน
ทาง? แล้วอีกอย่างหนึ่ง ก็ขอ **อย่าได้ลืม** เสียว่า เรา **ทุกคน** ในลักษณะของธรรม-
ประยุกต์ คือพูดในลักษณะที่ **จะใช้เป็นตัวการปฏิบัติได้** คือชี้ให้เห็นความเป็น

๑๒๔

ไปได้ ของการปฏิบัตินั้น ว่ามันมีอยู่แล้วที่ตัวบุคคลอย่างไร, แล้วจะต้อง
 ทำเพิ่มเติมต่อไปให้มากยิ่งขึ้น อย่างไรเท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้น มันก็เป็น
 การพูดที่แปลกออกไปบ้าง คือไม่ได้เพียงแค่เอาหัวข้อในแบบแผนต่าง ๆ
 มาอ่านให้ฟัง หรือว่าอธิบายไปตามลำดับหัวข้อเช่นนั้น. ขอให้ถึงเรื่อง
 ต่าง ๆ ที่แล้วมา, ล้วนแต่บรรยายในลักษณะที่เรียกว่าธรรมประยุกต์ คือชี้ให้
มองเห็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือกำลังเป็นอยู่จริง หรือที่ไม่ได้รับการปรับปรุงอะไรเลย.

ในวันนี้ก็จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ผู้ช้ทาง แทนที่จะพูดว่าคน ผมพูดว่า “สิ่ง”
 ก็จะมีอะไรแปลกออกไปบ้าง จากที่เคยรู้ถือว่า ผู้ช้ทางมันก็ต้องเป็นคน นั้นเป็นการ
 กล่าวต่อจากการพูดในครั้งที่แล้วมา คือพูดเรื่องทาง ซึ่งมีความหมายเป็นการเดินทางอยู่
 ในตัวทาง และต้องเป็นการเดินแล้ว จึงจะเรียกว่าทาง มิฉะนั้น มันก็ยังเป็นอะไรก็ไม่รู้
 ยังไม่ควรจะเรียกว่าทาง.

ที่นี้ จะพูดต่อไปถึง ผู้ช้ทาง ผู้แสดงทาง หรือผู้นำทาง แล้วแต่ละจะเรียก
 ว่ามีอยู่อย่างไร ในลักษณะที่อาจจะประยุกต์ได้, ก็อาจจะมีได้โดยแท้จริง โดยไม่ยาก
 แล้วก็สำเร็จในการเดินทางมากขึ้น.

เมื่อมีการเดินทาง ฟังรู้จักผู้ช้ทาง

ขอให้ย้อนไปทบทวนข้อความที่แล้วมา บางข้อบางประเด็น : ว่าการเดินทาง
 นั้นพูดได้หลายอย่าง, ว่าเดินจากความทุกข์ไปสู่ความดับทุกข์ ก็มี, ว่าเดินจากความ
เป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นพระอรหันต์ ก็มี, รวมความแล้วมันก็เพื่อถึงปลายทางที่มนุษย์
 ควรจะไปให้ถึง ด้วยกันทั้งนั้น. นี่อาจจะมีข้อสงสัยขึ้นมาว่า ใครจะเป็นผู้ช้ทาง ?

ข้อนี้ก็ควรจะเปรียบเทียบกันดู ระหว่างการ เดินทางในทางวัตถุ ทางรูป
 ธรรม, กับการ เดินทางในทางนามธรรม คือจิตใจ. ถ้าเราจะเดินทางไปไหนสัก

แห่งหนึ่งด้วยรถยนต์อย่างในสมัยนี้ ใครจะเป็นผู้ขี่ทาง? ถ้าเป็นอย่างสมัยโบราณ อาจมีคนขี่ทางเป็นตอน ๆ ไปก็ได้ หรือมีปากก็ถามเขาไปเรื่อยก็ได้; แต่ถ้าเป็นอย่างสมัยนี้ ดูเหมือนไม่จำเป็น ที่จะต้องทำถึงขนาดนั้น; เพราะหนทางมันก็มีอยู่, แล้วแผนที่ที่เขาแสดงไว้อย่างถูกต้อง ชื่อมาสักแผ่นหนึ่งก็ได้ ก็เดินไปได้ ขับรถไปได้, หรือว่าตามทางแยกต่าง ๆ เขาก็มีป้ายเขียนไว้ นี่เราก็คูบ้าย ก็สามารถที่จะเดินไปได้.

ทีนี้ เมื่อมันเป็นการเดินทางข้างใน เราจะทำอย่างนั้นได้อย่างไร; หรือเรียกว่าเป็นการเดินทางในทางธรรม ไม่ใช่ทางวัตถุ. เราก็คงพิจารณาต่อกันต่อไป ในการเดินทางธรรมปฏิบัติธรรม นี่ก็ไปตามแนวธรรม ก็อาศัยบุคคลเป็นผู้บอกทางขี่ทางก็ได้ นั่นส่วนหนึ่งต่างหาก. แต่ที่สำคัญกว่านั้น ที่สำเร็จประโยชน์แท้จริง ก็คือว่า **ตนเองต้องทำหน้าที่สำคัญที่สุด** ในการที่จะ **คอยขี่ทางให้แก่ตนเอง** หรือสังเกตทางเอาเองนี่เรื่อย ๆ ไป.

เมื่อกล่าวโดยสั้นเชิง ก็ควรจะถามขึ้นว่า **พระพุทธเจ้าท่านเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา ใครขี่ทางให้ท่าน?** ทุกคนก็คงจะตอบว่าไม่มีใครขี่. ถ้าไม่มีใครขี่ ท่านตรัสรู้ได้อย่างไร? เมื่อมีการตรัสรู้จริงอย่างนี้ ก็ต้องยอมรับว่า ท่านก็ต้องขี่ให้แก่ตัวเอง; แม้ที่สุดแต่จะเป็นการคลำไปตามลำคับ มันก็เป็นการขี่ทางให้แก่ตัวเอง. นี่ขอให้สังเกตไว้ในส่วนนี้ว่า **พระพุทธเจ้าท่านเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาด้วยการค้นคว้า หรือขี่ให้แก่ตัวเอง** เรื่อยมา.

ถ้าจะถามเลยไปถึงว่า **ใครขี่ทางให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย?** ข้อนี้บางคนอาจจะยังไม่ทราบ ว่า **พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นคืออะไร คือใคร?** ตามทิวหนังสือก็คือ **ผู้ที่ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา หรือเป็นผู้รู้ขึ้นมาด้วยตนเอง ผู้เดียวโดยเฉพาะ;** แล้วตามเรื่องราวนั้น ๆ ก็ปรากฏว่ามีอยู่มาก มีจำนวนมาก. ใครขี่ทางให้ท่าน? คำตอบนี้ ถ้าดูตามเรื่องราวแล้ว มันก็ต่างกัน; โดยส่วนใหญ่ก็ตอบว่า

มันเป็นการแ่ร่อบแ่่งนึสสัย แ่่งอินทริย แ่่งบารมี. เมื่อท่านไม่ประสงค้จะเป็นถึงพระสมัมาตัมพุทธเจ้า และบารมีก็แ่ร่อบพอที่จ้ะตรัสรู้ธรรม เป็นเครื่องค้บทุกขัสน้เชิงเฉพาะตน ท่านก็เป็นกันอย่่างนี้ เกือบจะหาผู้ช้ทางไม่ได้ เพราะมันเป็นการแ่ร่อบของบารมีข้้นมาตามล้าค้บ.

แต่ถึงอย่่างนั้นก็มีได้หมายความว่า ท่านจะไม่เคยได้ยินได้ฟังเสียเลย; แต่แม้ว่าท่านจะไม่ได้ยินได้ฟังเสียเลย ท่านก็ยังมีควมแ่ร่อบแ่่งบารมีนั้นแหละ เป็นเครื่องทำให้เกิดแรงสร้างในการบรรลุควมเป็นพระพุทเจ้าในแบบนี้. นี้ก็เป็นที่หวังกันอยู่มาก ว่า ถ้าไม่มีทางที่จ้ะรู้ตามพระพุทเจ้า ก็ยังมีทางที่จ้ะรู้ด้วยตนเอง ในฐานะบ้จ้เจกพุทเจ้า; แต่ถึงอย่่างนั้นเราก็ต้องยอมรับว่ามีตนเอง นั้นแหละ เป็นผู้นำตนเอง ซึ่งจะไม่มียะไรน่าเสียเลย มันเป็นไปไม่ได้.

ผู้ช้ทางแ่ก่ตน น้สำคัญที่สุด

ที่ว่า ตนเองนำตนเองนี้ ก็ดูเห็นได้ง่่างๆ ว่า ชีวิตแต่ละวัน มันเป็นการศึกษา, คือชีวิตแต่ละวัน มันสัมผัสต้อสิ่งนั้น ต้อสิ่งนี้ ต้อสิ่งโน้น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ทุกอย่่างเป็นการศึกษา; ในเมื่อมันซึมลงไปทั่วๆ ก็เกิดควมรู้สูงข้้นไปตามล้าค้บ. ควมผ่านไปค้ด้วยสติปัญญาทุกวันๆ นี้ มันก็สอนให้, หรือว่าเป็นเหมือนผู้ช้ทาง. พระบ้จ้เจกพุทเจ้าทั้งหลาย ก็ไม่ต้องการอะไรมากนัก; ต้องการเพียงว่า จะไม่มีกิเลสรบกวนเท่านั้นเอง ไม่มุ่งหมายจะสอนใคร ไม่ตั้งตนจะเป็นพระศาสา อะไรทำนองนี้ เรื่องมันก็เหลือน้อยเข้า. ฉะนั้น ขอให้เอาใจใส่กันบ้างเกี่ยวกับการผ่านไปในชีวิตประจำวันนี้ มันจะสอนอะไรให้ได้บ้าง.

ควมผ่านไปเป็นเรื่องๆ มันเป็นอะไรที่เรียกว่า เป็นควมเจนจ้ด หรือควมข้มีข้ขาด หรือที่เรียกกันว่า experience นี้ก็มีมาก, แล้วยังแบ่งแยกออกไปได้เป็น experience ทางวัตถุ เรื่องธรรมสาสามัญ ไม่เกี่ยวกับสติปัญญาอะไรมากมาย, กับอีก

อย่างหนึ่ง มันเป็นเรื่องที่ต้องใช้สติปัญญาลึกซึ้งมากมาย, หรือว่าเป็น *experience* ที่มีประโยชน์แก่สติปัญญาคนนั้นแหละมันจะมีประโยชน์มาก; เราจะใช้คำว่า *spiritual experience*.

Experience ฝ่ายวิญญาณ คือฝ่าย อธิปไตยที่ลึกซึ้ง ที่จริงมันก็มีให้ทุก ๆ วัน แต่คนเขาไม่รับเอา หรือคนเขาหลบหลีกหลบตา เขาไม่มองเห็น ไม่สังเกตเห็น รับเอาไม่ได้, แล้วก็ไปโทษว่ามันยากเกินไป. ที่ไม่มากไปกว่านั้นก็มองไปในทางที่ไม่มี, ไม่เห็นมีอะไร, แต่ละวัน ๆ ไม่เห็นมีอะไร. นี่เพราะว่าเขาถลัดกลุ้มอยู่ด้วย โลภะ โทสะ โมหะ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่งเกินไป จนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร. ฉะนั้น ถ้าว่าอย่าถลัดกลุ้มอยู่ด้วยกิเลสชนิดนี้นักนัก; คุณสติไว้ให้ดีๆ ให้มีใจออกปลุกมากสักหน่อยก็จะพบ จะมองเห็น จะได้รับแสงสว่างในความรู้จริงที่ลึกซึ้ง จากสิ่งต่าง ๆ ที่มันผ่านจิตใจของเราไป.

เป็นอันว่าสรุปความในข้อนี้ได้ว่า **ตัวชีวิตเป็นการศึกษาอยู่ในตัวเอง.** เราอาจจะจัดให้มันเป็นประโยชน์ในระดับสูงสุดก็ได้, หรือพอตีพอร้ายพอเป็นเรื่องคับทุกข์กันไปก็ตามแบบพระปัจเจกพุทธเจ้า นี่ก็ยังมีได้, โดยไม่ได้มีผู้ชี้ ผู้บอก ผู้สอนอะไรโดยตรง นอกไปจากความเจตนาคิดในจิตอันตัวเอง มันบอก มันสอน. ที่พูดทั้งหมดนี้ ก็พอจะจับใจความได้ว่า เรามี **ผู้ชี้** หรือ **ผู้บอก** เป็นคนก็มี แล้วก็มี **ชี้** เป็นคนก็มี ก็ **เป็นความเจตนาคิดของเราเอง** อย่างนี้; ฉะนั้นผมจึงใช้คำว่า **สิ่งที่ชี้ทาง** **สิ่งที่ชี้** **ผู้ชี้ทาง** ฉะนั้นจึง **เป็นชี้** ก็ได้ **บุคคล** ก็ได้.

ผู้ชี้ทาง ๘๗ ผู้ชี้ทาง ๘๗ บุคคล

เอาละที่นี้ก็ดูกันให้ถี่ต่อไป เป็นพวก ๆ ไป จะเอาอย่างบุคคล มาดูกันก่อน; **บุคคลผู้ชี้ทาง** ก็มีประโยชน์ที่สุด ในฐานะเป็นครูบาอาจารย์ หรือเป็นพระศาสนา คู่กันกับธรรมะ หรือ พระธรรม ที่เป็น **ผู้ชี้ทาง**. อย่างโน้นเป็นธรรม, อย่างนี้เป็นบุคคล.

บุคคลผู้ซึ่งทางที่เป็น ครูบาอาจารย์ โดย เป็นบุคคล นี้ก็มีอยู่, เป็นโดยธรรม
ก็มีอยู่; อย่างที่มีคำที่ว่า อัญญิกมรรค นั้นแหละ เป็นเพื่อนที่ดี เป็นกัลยาณมิตร
นี้แหละ หมายความว่า เพื่อนหรือกัลยาณมิตร. เพราะเหตุนี้แหละ ในภาษาพูด
ฝ่ายธรรมนี้ เขามักจะเรียก หรือนิยมเรียก ครูบาอาจารย์ว่ากัลยาณมิตร. นักปฏิบัติ
ทั้งหลายยอมรับนักปฏิบัติ ว่าเป็นกัลยาณมิตร.

ธรรมเนียมนี้มีมาแต่โบราณ ผมก็ยังได้อินกับตนเอง ในเมื่อเรากล่าวถึง
ผมเอง : พระผู้เฒ่าองค์หนึ่งสนใจในตัวผมว่า ค่ายศึกษาอะไร, เรียนนักธรรมอย่างไร,
เรียนบาลีอย่างไร, ในที่สุดท่านก็ให้คำพูดอันนี้ออกมา ว่าแห่ม. “จะได้เป็นกัลยาณมิตร
ที่ดี” อย่างนี้ ไม่ใช่เพราะผมยังเป็นเด็ก; แต่ท่านกล่าวตามธรรมเนียม ว่าผู้รู้เรื่อง
ของปริยัตินั้น จะเป็นมิตรที่ดีของผู้ปฏิบัติ.

นี้หมายความว่า มีการติดต่อกัน ด้วยผู้ปฏิบัติเข้าไปหาผู้ปฏิบัติ ได้ถาม
สอบถาม เอาหลักปริยัตินั้นไปปฏิบัติ, แล้วก็ยังคอยติดต่อกันอยู่เรื่อย ๆ มันก็ยังสำเร็จ
ประโยชน์ได้เหมือนกัน; เพราะฉะนั้นจึงถือเป็นหลักว่า นักปฏิบัติเป็นกัลยาณมิตร
แก่ผู้ปฏิบัติ. นี่ท่านนิยม เรียกผู้สอนธรรมะในทางปฏิบัตินี้ว่า เป็นกัลยาณมิตร;
คล้าย ๆ กับภาษาของ พระพุทธองค์ที่ว่า อัญญิกมรรค เป็นกัลยาณมิตร อย่างนี้
เป็นต้น.

ที่จริงก็ยังเป็นการพูดจาที่มีเหตุผล ที่จะต้องพูดอย่างนั้น ซึ่งอาจมองได้
ในสองแง่ ก็ว่า อย่าให้คนที่รู้อะไรนั้นแหละอวดคึกองทอง มากไป ว่า “กูจะเป็นอาจารย์,
เป็นอะไรทำนองนี้” ซึ่งเป็นโรคของพวกอาจารย์วิปัสสนาโดยมาก และเคยเป็นมาแล้ว
ตั้งแต่โบราณ. อาจจะเป็นเพราะข้อนี้ ท่านจึงลั่นน้ำหนักว่า เรา เป็นกันแต่เพียง
กัลยาณมิตร ไม่เรียกว่าอาจารย์ นี่ก็เป็นได้; เป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่ควรระมัดระวัง.

ทีนี้อีกทางหนึ่งก็คือว่า อย่างวลีข้างต้นจะเป็นอาจารย์ เป็นผู้โอบอุ้มไปเลย มันจะเหมือนพระพุทธองค์. ในเรื่องของสังสารวัฏนี้ มันยากเกินไปกว่าที่คน ๆ หนึ่ง จะตั้งตัวเป็นอาจารย์ให้กับอีกคนหนึ่งไป **ควรจะดีว่าเป็นเพื่อนเดินทาง** กันมากกว่า; เพราะว่าส่วนมาก อาจารย์นั้นเองก็ยังไม่ใช่ว่าเป็นผู้บรรลุสูงสุด, ลูกศิษย์ก็ยังไม่บรรลุ; ต่างก็ยังคงอยู่ในฐานะเป็นเพื่อนทุกข์ เพื่อนเดินทาง เพื่อนพินิจด้วยกันมากกว่า; ฉะนั้น จึงพอเหมาะสม ที่จะเรียกว่าเป็นเพื่อนที่ดีที่สุด ก็คือกัลยาณมิตร.

คนพวกกัลยาณมิตร นั้นเอง คือบุคคลประเภทที่จะเรียกว่า **ผู้ชี้ทาง**; ถึงแม้ **พระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ชี้ทาง** ก็ตั้งอยู่ในฐานะของกัลยาณมิตร หรือมีความหมาย เป็น **กัลยาณมิตรอยู่เต็มตัว** คือทำไปด้วยความเมตตากรุณา หาที่สุดมิได้.

เขาเป็นว่ามีบุคคล **ผู้ชี้ทาง** จะเรียกว่าอะไรก็สุดแท้ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่า **ผู้ชี้ทาง** เรียกว่ามักศุเทศ์ **มคฺค + อุตฺถก - เป็นผู้ยกขึ้น แสดงขึ้น ชี้หนทาง**; ฉะนั้น การชี้ทางของบุคคลอย่างนี้ ผิดกันไกล กับการบอก การชี้ของตนเอง ที่ตนเอง ชี้แก่ตนเอง ก็อย่างบุคคลจะบอกกันได้ ก็เพียงแต่บอก มันทำอะไรไม่ได้มากไปกว่าบอก.

แม้พระพุทธเจ้าเอง ท่านก็ยังได้ตรัสข้อความว่า **ตุมฺเหหิ กิจฺจํ อาตมฺปิ/ อกฺขาตวาโร ตถาคตา - กิจที่ต้องทำนั้น พวกเราต้องทำเอง ตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอก**, ก็คือบอกให้ไปทำอย่างไร ให้ไปเดินอย่างไร นั้นเอง; ฉะนั้นจึงเรียกว่า **เป็นผู้บอก** คล้ายกับว่าช่วยได้ครึ่งหนึ่ง คือบอกให้ว่าไปทำอย่างไร. ข้อนี้ก็เป็นการอธิบายสำหรับหลักธรรมะอื่นๆ ได้ด้วย; เช่นคำว่า **“ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน”** นี้ ก็เป็นการ **แสดงอยู่แล้วว่า แม้พระพุทธเจ้าก็ทำได้แค่เพียงผู้บอก** ให้ตนไปทำที่พึ่งแก่ตน, ไปทำเสร็จแล้ว มันก็เป็นที่พึ่งแก่ตน.

แม้มีผู้บอกทาง ตนก็ต้องชี้ทางแก่ตนด้วย

นี่คำว่า **“ผู้บอก”** มันก็มีความสำคัญ ไม่ใช่ไม่มีความสำคัญ; เพราะ ผู้ฟังมีอยู่หลายสถานะ บางทีมันจนจะรู้อยู่แล้ว บอกนิดเดียวก็รู้. แต่บางทีบอกเท่าบอก,

บอกเท่าบอก มันก็ไม่มี; เพราะว่าผู้ฟังอยู่ในฐานะต่างกันมาก. พวกเราจะอยู่ในฐานะอย่างไรก็ไปรู้เอาเองของแต่ละคน.

ที่ว่าบอกแล้วเข้าใจได้เลยในทันที นี่ก็มี; อย่างพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ ก็ทำให้เขาเป็นพระอรหันต์ได้ในทันที. นี่ก็ต้องหมายความว่าอาศัยผู้บอก ที่เป็นบุคคล ผู้ช้ที่เป็นบุคคล กระทำแก่บุคคลที่ได้ชวนช่วย ช่วยตัวเอง ช้ทางให้แก่ตัวเอง เดินทางมาด้วยตนเอง ทั้งมากมายแล้วเหมือนกัน ในสถานะอันหนึ่งหรือในระยะแรกๆ.

พวกปัญจวัคคีย์ กับพระสัทธตตะผู้ออกบวชนั้น จะเป็นเพื่อนกันมากกว่า แล้วต่อมาจึงกลายเป็นพระศาสตากับลูกศิษย์; หมายความว่าบุคคลอย่างพระปัญจวัคคีย์นี้ เขาช้ทางให้แก่ตัวเอง ชวนช่วยด้วยตนเองเรื่อยๆ มา ผิดๆ ถูกๆ เรื่อยมาๆ จนได้ฟังคำแสดงธรรมที่ตรงกับจุด ตรงกับเรื่องพอดีกัน ก็เป็นพระอรหันต์ได้.

ถ้าถือเอากรณีอย่างนี้เป็นหลัก ก็หมายความว่า เรายังจะต้องพยายามช้ทาง ชวนช่วย ช่วยตัวเอง มาตลอดเวลา หรือพยายามทำเช่นนั้นตลอดไปๆ ซึ่งเป็นการหาทางข้างใน ช้ทางข้างใน คู่ๆ กันไปกับโอกาสที่จะได้ฟังจากบุคคลที่เป็นบุคคลผู้จะช้ทางข้างนอกมันไปตรงกันเข้า ก็คงจะได้ผลมากเหมือนกรณีของพระปัญจวัคคีย์นั้นด้วยเหมือนกัน.

แต่โดยทั่วไปแล้ว การช้ทางนั้นเป็นแค่เพียงการบอกให้ไปทำเอง. พระพุทธเจ้าประทานกัมมัฏฐาน; อย่างที่เราเรียกกันว่ากัมมัฏฐาน คือข้อปฏิบัติให้ไปปฏิบัติ แล้วไปปฏิบัติจนบรรลุมรรคผล หรือว่ายังไม่บรรลุ มีข้อติขัณฑ์มาทูลถามซักซ้อมบ่อยๆ จนบรรลุ เรียกว่าอยู่ในรูปของการช้ทางโดยบุคคล เป็นส่วนใหญ่. แต่ก็ไม่เว้นที่ว่า คน นั้นเขาจะต้องช้ทางให้แก่ตัวเอง อยู่เรื่อยๆ ไป : แล้วก็อย่าลืมนึกถึงคำที่ว่า ใครช้ทางให้แก่พระพุทธเจ้า, หรือว่าใครช้ทางให้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เหล่านี้ ก็ยังมีอยู่ส่วนหนึ่ง.

ต้องศึกษาหลักการชี้ทางแก้ตนเอง

ที่นี้ก็จะแยกเอาออกมาโดยเฉพาะ; เมื่อตะกัณมันรวมกันอยู่ เป็นชี้ทางตัวเอง ไปพลาง, แล้วก็ไต่การชี้ทางจากผู้อื่น พอเหมาะเข้าก็บรรลุ. เกี้ยวนี้เราจะแยกออกมาเฉพาะที่เป็นลักษณะของ **การชี้ทางให้แก้ตัวเอง** เช่นพระพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพระพุทธเจ้าเป็นหลัก และแม่แก่บุคคลธรรมดาทั่วไป; อยากจะ **เปรียบเทียบกับการเดินทางบนดินแดนดินนี้** ด้วยรถยนต์ ด้วยแผนที่ ด้วยป้ายบอกกรุยทาง หรือที่ธรรมชาติมันบอกมันกรุยทาง อีกครั้งหนึ่ง; **แผนที่นั้นเหมือนกับกรุยที่แสดงหนทาง**, เราดูแล้วก็เดินไปตามนั้น.

นี่ใน **ทางธรรมะ** นี้ ก็ต้องมีกรุยทาง อย่างนั้นเหมือนกัน. แต่จะเรียกว่า กรุยธรรม กรุยของธรรม กรุยของพระธรรม ที่มันมีอยู่ในจิตใจ. มีอะไรบางอย่าง ซึ่งทำให้เรามองเห็นอะไรเพิ่มขึ้นๆ ไปตามกรุยของธรรมที่มีอยู่ในชีวิต; แต่ข้อนี้จะไม่สำเร็จประโยชน์ คือจะไม่มองเห็น ถ้ามากอยแต่ว่าจะให้มีผู้อื่นมาชี้ทาง แล้วก็ชี้กันอยู่ภายนอก. ถ้าเราจะมอง หรือ **จะรอคอยแต่ว่า จะมีผู้อื่นมาชี้ทางให้เรา** จากภายนอก หรือพูดให้ฟัง สอนกันอยู่เรื่อยไปอย่างนี้; แล้วเราก็จะ **ไม่มองเห็นกรุยธรรมะข้างใน** ที่มันเป็นของละเอียด ต้องสนใจมากเป็นพิเศษ.

เกี้ยวนี้สังเกตดูแล้วก็เห็นว่า **กำลังทำผิด** อยู่ในข้อนี้เป็นส่วนใหญ่ คือ **ชอบแต่จะเรียน** หรือ **ชอบแต่จะถาม** ไปเสียตะพึด; อย่างที่เราเห็นๆ กันอยู่ ที่อื่นก็ถาม ที่นี้ก็ถาม มันมีแต่เรื่องพูดมากเกินไป จะเป็นเรื่องเรียนก็ดี เรื่องถามก็ดี มันมากล้นเกินกว่าที่จะสังเกตเขาเอง, คิติกินเขาเอง, เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่ากรุยของธรรมะในภายในจิตนั้น มันก็ไม่ค่อยปรากฏ ไม่ค่อยแจ่มแจ้ง, ถึงแม้ว่าเราจะพูดกันให้มาก ถามกันให้มาก ถึงเรื่องนี้เรื่องเดียวกันนั่นเอง ที่มันไปอยู่ในการพูดการถามตะพึด; นั้นยังหยาบ ถ้าทำจนชินเป็นนิสัย. ขอให้เปลี่ยนเป็นหุบปากกันให้มากเข้าไว้ คือคิติกินให้มากนั่นเอง, สังเกตให้มากพิจารณาให้มาก, เหลือสติกำลังจึงจะถาม.

ข้อนี้อย่าหาว่าผมพูดประชดประชันอะไร ก็อยากจะบอกว่า **เดี๋ยวนี้มันก็มีการถามกันมากเกินไป** คือเอาความสะดวกแล้วก็ถาม มากกว่าที่จะคิดเอาเอง เพราะมันง่ายดี. นี่หาว่าไม่รู้ว่าการทำอย่างนั้นมันจะเสียนิสัย, เสียนิสัยในการที่จะพิจารณาอย่างละเอียด คอยแต่จะถาม แล้วในโลกเขาก็ทำเป็นกันแต่เพียงเท่านั้นเสียเป็นส่วนใหญ่ในสมัยนี้; เพราะว่าเขามีความรีบร้อนจะให้ทันแก่เวลา ทันแก่ประโยชน์อะไรต่าง ๆ.

การถามถ้าไปทำกับเรื่องที่ตรงจุดของความหลุดพ้น มันก็จะดี; แต่เดี๋ยวนี้เป็นเรื่องที่พรว้า. แม้ว่าจะมีการเรียนมาก พูดมาก ถามมาก อะไรมาก ก็ไม่เคยประสบจุดหมายปลายทางที่เป็นความดับทุกข์ หรือเป็นสันติภาพ ของมนุษย์นั้น; เรื่องนี้เป็นเรื่องภายในส่วนทั่วบุคคล มันลึกมันละเอียดยิ่งไปกว่านั้นมาก. นี่ต้องทำให้ดี ๆ ต้อง **ปรับปรุงหลักการ** หรือวิธีการเสียใหม่ **ว่าจะมองดูภายใน ให้มากกว่าที่จะพะงั่วหาผู้ตอบในภายนอก**; ถ้าจะถามก็ถามถึงวิธีที่จะมองดูในภายใน, แล้วก็พยายามมองดูในภายใน.

ควรจะต้องถือว่า จะตั้งคำถามสำหรับตอบเองให้มากที่สุด; บัญหาอะไรที่มีอยู่สำหรับจะไปถามผู้อื่นนั้น ก็จะเปลี่ยนหลักการเป็นตั้งปัญหาเพื่อตอบเองให้มากกว่าแต่ก่อน. นับตั้งแต่เกิดมามีอะไรบ้าง ก็ลองไล่มาดู เหมือนกับถาม จนมันเกิดเป็นรูปเป็นร่าง เป็นโครงร่างอะไรขึ้นมา : ว่าชีวิตนี้มีคุณค่าอย่างไร, มันมีอะไรเป็นอะไร, อย่างไรเป็นต้น. เดี่ยวเดชะก็จะพบเงื่อนไขของธรรมชาติที่เรียกว่า "เหตุผล". ความเป็นเหตุและความเป็นผล แห่งสังขารทั้งหลาย หรือบางทีก็จะพบกฎของความจริง เรื่อง *อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา* ได้; ถ้าไปตั้งใจทำแรงเข้า บางทีจะไม่ต้องเรียนอะไรมาก จะเกิดกลายเป็นปัจเจกพุทธะไปเสียเลย.

พึงฝึกสอบถามเหตุผลคำตอบจากตัวเอง

เดี๋ยวนี้เรา **มีความรู้ทางปริยัติ** ของพระพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสไว้อย่างไรเป็นหลัก, แล้วเราก็ได้เรียนมาบ้างแล้ว; นี่จึง **เป็นการง่ายที่จะถามตัวเอง** เรื่อย ๆ ไป ให้เข้ารูป

เข้าแนว เข้ารอย ที่เป็นกรุยอันเดียวกันกับหลักธรรม ข้างนอกและข้างใน มันจะเป็น เรื่องที่ตรงกันได้ ว่าเกิดอะไรอะไร มันเกิดมาอย่างไร เมื่อใดนี้ ก็ค่อยๆ รู้เอง. **ทำไม เราจึงโง่** อย่างที่เรียกว่าบวมโง่? ก็เพราะ **ไม่สังเกตความรู้สึก** ที่มันเกิดขึ้นด้วยตนเอง ว่า เมื่อตากระทบรูป เรารู้สึกอย่างไร, แล้วต่อมามันรู้สึกอย่างไร, ต่อมามันรู้สึกอย่างไร, แล้วมันเป็นอะไร, ที่เรียกว่า **ปฏิจจนุปบาท**; จนกระทั่งว่าเราได้มาเล่าเรียนเรื่อง ปฏิจจนุปบาท ที่มีในพระคัมภีร์เราก็ยังไม่เห็น.

ผมเข้าใจว่า **ความเคยชินในการที่จะไม่คิดเอง** ไม่สอคล้องเอง นี่มันบัง บิคมยังอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งว่าเขามอบเรื่องนั้นให้แล้ว บอก formula ของเรื่องนั้นๆ ให้แล้ว ก็ยังไม่เห็น. นี่จะเรียกว่าอะไรดี; เรียกว่าการนำตนเอง การชักจูงตนเอง สอดสวนตนเอง ไคร่ควรวญโดยตนเอง อะไรเป็นต้น เหล่านี้มันไม่พอ.

ถ้าอย่างไรมันก็ลองไปตั้งต้นกันเสียใหม่ **เอาหลักธรรม** ในพระคัมภีร์เป็นหลัก บ้าง, แล้วก็เอาความรู้สึกนึกนึกเหตุผลของตัวเอง เป็นหลักบ้าง, **เอาความรู้สึกที่ รุนแรง** อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่กำลังเกิดอยู่ในใจนี้ เป็นตัวประเด็น; แล้วก็มองดูว่า นี่อะไร **นี่เกิดขึ้นเพราะอะไร** เรื่อยๆ ไป. เกี่ยวมันก็ไปจับที่ตาเห็นรูป หรือหูได้ยินเสียง หรือจมูกได้กลิ่น อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่.

เกี่ยวนี้ **ความเป็นอยู่ของมนุษย์** ในโลกนี้ มัวจะเง้อหาแต่ทางแห่งความ สนุกสนานเอร็ดอร่อยทางวัตถุ ได้ความสนุกสนานเอร็ดอร่อยอยู่ ก็เคลิบเคลิ้มหลงใหลไป จนไม่ต้องการจะพบความจริงของสิ่งนั้นๆ ว่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอุปาทาน, แล้วก็เป็นอย่างนี้ ก็ **ต้องเป็นทุกข์อยู่ทั้งที่ไม่รู้ว่า เพราะยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน**. ที่จริงคนก็ร้องให้เป็น แล้วเป็นทุกข์อย่างยิ่งเป็น; แต่แล้วก็ไม่สนใจว่าเป็นทุกข์มา อย่างไร, เป็นมาอย่างไร.

บัดนี้ ได้รับความรู้หรือแสงสว่างในเรื่องนี้มากแล้ว ก็อ่านหนังสือเกี่ยวกับ เรื่องนี้มากแล้ว ก็ไปตั้งต้นทำเสียใหม่ด้วยตนเอง เพื่อให้มองเห็นทุกครั้งไป ที่เกิด

เรื่องขึ้นในจิตใจ; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **เมื่อเป็นความทุกข์ร้อนอยู่** ก็ควรจะหยิบขึ้นมาเป็นปัญหา หรือ **เป็นเรื่องสำหรับศึกษา** พิจารณา จะทำไ้ได้ง่ายกว่าที่เป็นเรื่องสนุกสนานเพลิกเพลิน.

เรื่องที่ไ้สนใจ ไ้ตามต้องการสนุกสนานอยู่นั้น มันยากที่จะหยิบขึ้นมาพิจารณา ดูเรื่องที่ไ้กำลังเป็นทุกข์อยู่ไ้ไ้; **จะเป็นทุกข์อยู่ด้วยเหตุอะไรก็ตาม ถือเป็นตัวเรื่องที่จะมาแยกแยะ** ว่า : ทำไมจึงรู้สึกเป็นทุกข์? เพราะความคิดมันเดินไปอย่างไร? แล้วทำไมความคิดจึงเดินไปอย่างนั้น? แล้วมันมาจากอะไร? จากอะไร? ถอยหลังลงไป จนพบความโง่เขลา ความยึดมั่นถือมั่นเพราะความโง่เขลานั้น. แล้วมันถึงขั้นที่ตรงไหน? ควรจะควบคุมกันมาตั้งแต่ที่ตรงไหน? เกี่ยวมันกับเรื่อง : การสัมผัสเกิดเวทนา เกิดอวิชชา ในสิ่งเหล่านั้น. นี่พูดไปเป็นภาษารธรรมะ ภาษาบาลีเสียหมดก็พึ่งยาก แต่ก็คงจะพอฟังออก เพราะว่าฟังกันมานานแล้ว.

ข้อนี้หมายความว่า ถ้าใครทำอย่างนี้ ก็เป็นผู้ที่ชี้ทางไ้แก่ตนเองอยู่ตลอดเวลา จึงเรียกว่าชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. ขอไ้เป็นที่ยึดกันเสียก่อนว่า **ชีวิตนี้เป็นการเดินทางอยู่ตลอดเวลาโดยที่ไ้รู้สึกตัว** เป็นส่วนมาก; ฉะนั้น เราก็ ค่อยทำให้รู้ **สึกตัว** : ที่เดินทางนี้ เป็นการเดินทางอย่างไรให้มากขึ้นๆ; ก็จะพบการเดินทางที่เป็นการช้อยู่ที่ตัวมันเอง, ก็อิจที่ไ้มีความรู้สึกรอบคอบนี้ มันจะบอกจะตอบปัญหาได้ หรือจะแสดงบทบาทไ้รอบคอบ : ในฐานะเป็นผู้เดินทางไ้ไ้, เป็นตัวทางเสียเองไ้ไ้ เป็นผู้ชี้ทางไ้ไ้ อย่างนี้เป็นต้น.

คนมักไ้สนใจเรื่องที่มีอยู่ในตัวชีวิต

ยกตัวอย่างเรื่อง **ปฏิจจนุสบา** ว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่ในตัวชีวิตตลอดเวลา. ที่ผมพูดอย่างนี้บางคนเขาไ้ยอมฟัง หรือยอมเชื่อ ว่าเรื่องปฏิจจนุสบา ๑๒ อาการนั้น มันเป็นเรื่องที่มีอยู่ในชีวิตตลอดเวลา ตลอดวัน ตลอดชีวิตเอง วันหนึ่ง

มีหลาย ๆ รอบ หลาย ๆ ปฏิจสุมุปาบาท; แล้วคนก็ไม่เห็น เพราะดูไม่เป็น, หรือที่เลวมากที่สุดก็คือ ไม่เคยดูเสียเลย คือดูแล้วไม่เห็น. นี่ก็เพราะดูไม่เป็น ก็ต้องเรียกว่าเลวเหมือนกัน. **ทำไมไม่ชวนชวายุให้ดูเป็น?** เพราะไปสนใจในเรื่องอื่น ที่ไม่มีประโยชน์เท่า. นี่ถ้าเป็นโชคร้าย คือเกิดตอนในเรื่องนี้อย่างผิดๆ แล้ว ก็ไม่มีหวังที่จะดูให้เห็นปฏิจสุมุปาบาทที่แท้จริง ที่อยู่ในลักษณะของการเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ และการดับลงแห่งกองทุกข์ได้.

เรื่องปฏิจสุมุปาบาท ก็เป็นการเดินทาง

ถ้าสอนปฏิจสุมุปาบาทอย่างศีลธรรม เอาชาตินี้เป็นปัจจุบัน เอาชาติที่แล้วเป็นอดีตชาติ, ชาติหน้าเป็นอนาคต มันเป็นเรื่องของกรรม; สอนศีลธรรมให้กลัวบาปกลัวกรรมอย่างนั้นก็ได้ : **ให้ผลอย่างศีลธรรม ให้คนกลัวบาปกลัวกรรมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น.** แต่เดี๋ยวนี้เราไม่ต้องการอย่างนั้น เราต้องการความสุขและความทุกข์อย่างละเอียด เหมือนกับศึกษาวิทยาศาสตร์ ว่าทำไมจึงเกิดความทุกข์ขึ้นมา? แล้วมันจะดับลงไปได้อย่างไร? แล้วเราจะทำอย่างไร มันจึงจะดับลงไป?

นี่ไม่ต้องพูดถึงเรื่องกรรม หรือเรื่องศีลธรรมในขั้นต้น; แต่จะพูดถึงเรื่องละเอียดลออที่สุด ที่เรียกว่า **ปรมัตถธรรม** คือเป็นเรื่องของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้รับอารมณ์รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ชัมมารมณแล้ว ปรงกันไป ปรงกันมา อยู่อย่างนี้ เป็นปฏิจสุมุปาบาททุก ๆ ករណីไป; ถ้าสมมุตได้เรียกว่าเป็นปฏิจสุมุปาบาทที่สมมุตโดยรอบหนึ่ง, ถ้าไม่สมมุตเครื่องท่อน มันก็ไม่เป็นปฏิจสุมุปาบาทโดยสมมุต อย่างตาเห็นรูปก็เกิดจักขุวิญญาณ เกิดสัมผัส แล้วก็เฉยเสีย เลิกกันไป, ไม่รู้สึกเป็นเวทนา อย่างนี้ก็มิใช่อยู่โดยมาก แต่ก็ยังเป็นเรื่องของปฏิจสุมุปาบาทอยู่นั่นแหละ มันเป็นเพียงเครื่องท่อน แล้วมันไม่มีเรื่อง แล้วมันก็ดับไป.

เมื่อเกิดสัมผัสถ้ามีวิชาเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็มีเรื่อง : ไปในทางให้เกิดเวทนา

- ความสุขความทุกข์ - มีความอยาก - มีความยึดมั่นไปตามระบบของตัณหา และอุปาทาน

– เป็นความทุกข์เกิดขึ้น ในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะเหลือเกิน. อย่างนี้เรียกว่า **ปัจจัยสมุปบาทที่มีอยู่แล้วในตัวคน** ในชีวิตของคน ซึ่งเป็นการเดินทาง. ถึงแม้ **ตัวปัจจัยสมุปบาท** ก็เรียกได้ว่าเป็นการเดินทาง, ก็มันเคลื่อนเรื่อย มันมีเหตุปรุงแต่งผล – ผลกลายเป็นเหตุ ปรุงแต่งผล; อย่างนี้มาเรื่อย เหมือนกับการเดินอยู่.

เดี๋ยวนี้ถ้าเรากันในแง่ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร ก็จรรู้จักความทุกข์ในฐานะที่เป็นความทุกข์จริงๆ. แต่เดี๋ยวนี้ แม้เป็นทุกข์อยู่ ก็ไม่รู้จักความทุกข์ ในฐานะที่เป็นความทุกข์จริงๆ อยู่ในกองทุกข์ ก็ไม่เห็นความทุกข์เลย.

ถ้ามันเป็นไปได้ หรือจะสมมติเอาก็ได้ ว่าเราจะเกิดอุทริเป็นนักคิดนักค้นขึ้นมาแล้วสอดส่องดู : ว่าทำไมจึงคิดอย่างนี้? ทำไมจึงรู้สึกอย่างนี้? แล้วมันสนุกหรือมันไม่น่าสนุก แต่ละวัน ๆ นี้. คุณ *ลองทำตนเป็นนักวิทยาศาสตร์ทางฝ่ายจิต* ดูบ้าง ที่จะเรียกว่าเป็นผู้ศึกษารรรมในภายใน จะเป็นการชี้ทาง บอกทาง หรือเปิดเผยทางอะไร อยู่ในตัวการศึกษานั่นตลอดเวลา.

ถ้าคุณจะยกตัวอย่างเรื่องปัจจัยสมุปบาทมาสักเรื่องหนึ่ง ว่ามันมีอยู่ในชีวิตที่เป็นการเดินทาง ไปสนใจกับมันแล้ว มันก็จะสอนให้ หรือจะเป็นการชี้บอก อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น; อย่างนี้ก็ง่ายมาก. เราไม่ต้องคิดเองค้นเองทั้งหมด เพราะมีหลักที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้แล้ว; เพียงแต่เราศึกษาให้ถูกต้อง แล้วก็มา **พิจารณาให้ถูกวิธีถูกหนทาง ก็รู้เร็วเข้า,** หรือพระตถาคตเป็นแต่ผู้บอก เรารับบอกมาแล้ว ก็มาทำให้เป็นการเดินทางที่ถูกต้อง จนกำจัดความทุกข์ได้.

นี่ก็ลองตอบเองดูทีไร ใครเป็นผู้ชี้ทาง? พระพุทธเจ้าทรงชี้ข้างนอก แล้วตนเองก็ชี้ข้างใน; แล้วยิ่งกว่าตนเองก็คือ **ตัวธรรมะตามธรรมชาติ** นั้นแหละ **ชี้อีกทีหนึ่ง** บอกอีกทีหนึ่ง ซึ่งดีกว่าใคร ๆ จนเรามีหลักพูดได้ว่า “**ธรรมชาติสอนมันแหละ**

ยังดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน”。 เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านก็มีหลักอย่างนั้น พุทไปแล้ว ฟังไม่ถูก; เที่ยวก็น่าว่า ผมนี้ดูหมิ่นพระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นทาสของพระพุทธเจ้า.

ขอให้รู้ไว้เถอะว่า แม้พระพุทธเจ้าท่านก็ยอมวางหลักว่า “ธรรมชาติ สอนดีกว่าพระพุทธเจ้าสอน”; แต่เที่ยวนั้นธรรมชาติสอนไม่ได้ เพราะว่าคนนั้นเขายังโง่ เกินไป ท่านก็ช่วยเกลสาช่วยโกลนให้ ให้พอเหมาะสำหรับจะไปรับคำสอนจากธรรมชาติ. ^{๕๔}คือการชี้ทาง หรือการบอกทางในขั้นต้น ของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะเรื่องทุกข์ กับเรื่องดับทุกข์; เพราะท่านตรัสว่า “ฉันไม่ได้บัญญัติเรื่องอื่น นอกจากเรื่องทุกข์ กับเรื่องความดับทุกข์”. เราที่ได้รับมา สำหรับเป็นแนวที่จะดูตัวจริงของธรรมะนั้นๆ ด้วยตนเอง; แล้วธรรมะนั้นๆ มันจะสอนให้จนถึงที่สุด.

นี่เรียกว่าธรรมะสอนหรือ ^{๕๕}ชี้ทางข้างนอกที่สุด พระพุทธเจ้าเป็นผู้ชี้ทาง; ^{๕๖}ลึกลงไปอีกธรรมะตามธรรมชาติเป็นผู้ชี้ทาง. ขอให้ทุกคนถือเอาประโยชน์จากการ ^{๕๗}ชี้ทางทั้ง ๓ ประเภทนี้ ให้ได้ ให้ครบถ้วน ให้เต็มเปี่ยม.

ความยากอยู่ที่ตนและธรรมชี้ทางแก่ตน

ทีนี้ก็พิจารณาดูว่าจะไปทำในตอนไหนหรือส่วนไหน ที่มันยากหรือลำบาก ? ก็เห็นได้ชัดว่ามันจะ ยากลำบากตรงที่ตนเองจะชี้ทางให้ตนเอง จนถึงกับว่าธรรมะจะ กลายเป็นผู้ชี้ทาง.

ฟังดูให้ดีๆ ว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ชี้ทาง ตอนหนึ่ง, ตัวเอง ได้รับมา ก็ชี้ทาง ให้แก่ตัวเอง อีกตอนหนึ่ง, ทำไปตามนั้นเดินไปตามนั้น, ธรรมะจะช่วยชี้ช่วยบอก ช่วยสอนให้อีกทีหนึ่ง เป็นขั้นสุดท้าย.

การที่จะให้ ธรรมะช่วยชี้ช่วยบอกนี้ ก็มีวิธีการ หรือบำเพ็ญความเพียรทาง จิตทางใจ อย่างที่เขาเรียกกันว่าทำกรรมฐาน ทำวิปัสสนา อะไรเหล่านั้น; แล้วถ้าทำ

ไปถูกต้องจริง มันก็เป็นการเปิดเผยสิ่งที่ลึกซึ้งขึ้นมาจริง คือการเดินทางได้จริง แล้วก็บรรลุปลยทางได้จริง.

ควรรู้จักวิธีการที่ธรรมชาติช่วยชี้ทาง เรียกว่า ฌาน

ตอนนี้อาจจะบอกถึงคำพูดที่สำคัญอีกสักคำหนึ่ง คือ การเพ่ง พุทเป็น ภาษาไทย ก็ว่า เพ่ง พุทเป็น ภาษาบาลี ก็ว่า ฌาน; พุทเป็นภาษาบาลีก็ว่าฌานะ, อ่านเป็นไทย ก็ว่า ฌาน. คำว่า ฌาน นี้แปลว่า เพ่ง อาการที่เพ่ง ก็เรียกว่า ฌาน, แล้วได้รับความสำเร็จในการเพ่ง ความสำเร็จอันนี้ ก็เรียกว่า ฌาน; ฌานยังเป็นไปได้ทั้งฝ่ายสมถะ และฝ่ายวิปัสสนา นี่เลยยุ่งกันใหญ่.

มันมีรายอยู่อีกที่ว่า ตามที่สอนกันอยู่นี้ เมื่อพูดว่า ฌาน แล้วก็ เข้าฌานเป็นสมาธิเป็นอะไรไปเสียอย่างเดียว : เป็นปฐมฌาน ทุคยฌาน ๖ ทำนองนี้ไปเสียอย่างเดียว มันก็เลยเหลืออีกเดียว แล้วเหลืออยู่ในส่วนที่ไม่จำเป็นด้วย; เช่นว่า คนเป็นอันมาก ไม่จำเป็นจะต้องบำเพ็ญให้เกิดฌานสมาบัติทำนองนี้; แต่ทุกคนต้องเพ่งฌาน ต้องมีฌาน คือต้องเพ่ง.

นี่ก็พูดกันถึง การเพ่ง เหมือนอย่างเรา เพ่งคิด อะไรนี้ ก็เรียกว่า ฌาน, หรือเมื่อเราจะยิงปืนออกไป เราก็ต้อง เล็งเพ่ง นี่ก็เรียกว่า ฌาน ในความหมายนี้ ตามตัวหนังสือ; เพราะคำว่า ฌาน แปลว่า เพ่ง. นี่ก็เกิดแบ่งการเพ่งออกเป็น ๒ ชนิด : คือ เพ่งลงไปที่อารมณ์ ที่วัตถุสำหรับเพ่ง น้อย่างหนึ่ง, อีกอย่างหนึ่ง เพ่งไปที่ความจริงอันลึกซึ้งของอารมณ์นั้น ๆ.

อย่างเราเพ่งไปที่อารมณ์สำหรับเพ่งในขั้นแรก เช่นจะเป็นดวงกสิณ หรือแม่แต่ลมหายใจก็ตาม เพ่งให้จิตไปกำหนดอยู่ที่นั่น อย่างนี้เรียกว่า เพ่งอย่างวิธีของสมถะ แล้วทำจิตให้เป็นสมาธิ, มีผลได้รับก็คือ จิตเป็นสมาธิ ซึ่งเรียกว่า ฌาน นั้นอีกเหมือนกัน. ถ้าอย่างเก่งก็เป็นปฐมฌาน ทุคยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน เรื่อยไปโน้น;

ไม่ใช่เรื่องรู้ฟังที่อารมณ์ คือทำฉานลงไปที่อารมณ์ ก็ได้ผลเป็นฉานชนิดที่เป็นสมาธิ สมบัติอะไรขึ้นมา.

ที่นี้ **ฟังอีกอย่างหนึ่ง** ก็ **ฟังลงไปที่ความจริง** หรือข้อเท็จจริง ซึ่งจะฟัง ลมหายใจ หรือจะฟังอะไรก็ตาม; แต่ไม่ดู ไม่ฟัง เพื่อให้จิตมันหยุด มันเกาะ มันเป็นสมาธิ. แต่ไป **ฟังดูว่า ไม่เที่ยงอย่างไร** มีลักษณะอย่างไร, มีข้อเท็จจริง อย่างไร. ฟังดูความไม่เที่ยงเรื่อย ๆ ไป นี่ก็เรียกว่าฉานเหมือนกัน คือฟังเหมือนกัน แต่ไปดูข้อเท็จจริงของสิ่งนั้น ๆ; เขาเรียกว่าฟังลักษณะ.

ฟังอย่างโน้นเรียกว่าฟังอารมณ์ ตามวิถีทางของสมถะ, อย่างนี้เรียกว่าฟัง ลักษณะ ตามวิถีทางของวิปัสสนา. **อย่างโน้นให้ผลเป็นสมาธิ** เป็นฉานเป็นอะไรไป ตามแบบของสมถะ, **อย่างนี้ให้ผลเป็นปัญญา** เป็นวิปัสสนา เป็นความรู้แจ้ง ที่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายคลายกำหนด มันมีอยู่สองฟังอย่างนี้.

ในพระพุทธอุทยาน ที่พระพุทธเจ้าอุทานเมื่อตรัสรู้ใหม่ๆ : *ยทา ห ว ปาติควัมมา* นี้ ฟังอย่างนี้ เป็นฟังวิปัสสนาทั้งนั้น. *เมื่อใดธรรมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีเพียรฟังอยู่ - ฉายโต - ฟังอยู่*; ฟังอย่างนี้เป็นฟังวิปัสสนาทั้งนั้น คือฟังให้เกิดปัญญารู้ความจริง. พอรรถมะหรือความจริงปรากฏก็กำจัดกิเลสได้; เหมือนความสว่างกำจัดความมืดได้ นี่เป็นเรื่องฟังให้รู้. นี่มีอยู่สองฟัง.

การฟังพิจารณานี้แหละจะเห็นทาง

ที่ผมบอกให้ไป **ฟังดู** เป็นประจำวัน นี่ก็ หมายถึงฟังอันหลัง; พอ สักว่าลงมือฟัง สมาธิก็เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ ตามสมควร ซึ่งเป็นลักษณะของจิต เป็น อย่างนั้นเอง.

ที่นี้ **เราก็ฟังให้จริง ๆ ให้ละเอียดตลอด ในวิธีของการกำหนดลักษณะ** มีความไม่เที่ยงเป็นต้น; หมายถึงการที่มันปรุงแต่งกัน - ปรุงแต่งกัน - ปรุงแต่งกันนี้

– เกิดขึ้นใหม่แล้วก็กลายเป็นเหตุ – แล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่น – แล้วก็เกิดขึ้นใหม่ – แล้วกลายเป็นเหตุ – แล้วก็ปรุงแต่งสิ่งอื่น; เช่นการดูชีวิตตอยหลังลงไปตั้งแต่เดี๋ยวนี้ จนถึงเมื่อแรกเกิดใหม่เท่าที่จะนึกได้ เท่าที่จะมองเห็น. อย่างนี้ไม่ใช่เพ่งสมาธิ ไม่ใช่เพ่งฌาน; แต่ก็มีสมาธิรวมอยู่ในการเพ่งนั้น เพื่อเป็นกำลังให้ปัญญา ให้วิปัสสนาเห็นไปได้.

ถ้าทำอย่างนี้ ก็จะเหมือนกับว่าคอยชี้ทางให้แกตัว คอยจูงให้เดินถูกทางอยู่เสมอแล้วอาจจะเร็ว; เพราะวาศึกษาขึ้นมาจากข้างใน จากตัวจริงข้างใน ไม่ต้องจดต้องจำอะไรให้มันเวียนหัว. เอาความจริงที่ออกมาจริง ๆ จากสิ่งที่เป็นอย่างจริงนี้ มาเป็นสิ่งที่สำคัญ มันก็สอนให้. ฉะนั้น การชี้ทางที่สุดนี้ อยู่กับการเพ่ง ในลักษณะอย่างนี้ เคี้ยวให้เห็นทาง เคี้ยวชี้ทางให้; ถึงแม้พระปัจเจกพุทธเจ้า ท่านก็ต้องใช้วิธีอย่างนี้ ตามมากตามน้อย ตามบารมีอะไรของท่าน; ถึงแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็ต้องใช้วิธีอย่างนี้ ตามสติปัญญาอันใหญ่หลวงมหาศาลของท่าน.

นี้เรา พวกลูกจ๊อกเหล่านี้ มันก็ไม่มีทางที่จะใช้วิธีอื่นได้ ก็จะต้องใช้วิธีอย่างที่ท่านเคยใช้ จนให้ตัวเองเป็นแสงสว่างแก่ตัวเองให้ได้ เรื่องมันก็จะจบกันเท่านั้น. สิ่งอื่นเป็นแสงสว่างนั้นไม่ถึงที่สุด; ให้ตัวเองเป็นแสงสว่างแก่ตัวเองนั้นแหละ จึงจะถึงที่สุด.

นี่คือคำตอบของคำถามที่ว่า ใครเป็นผู้ชี้ทาง อยู่ที่ไหน หรืออะไร เพราะมันไม่ใช่บุคคลเสียแล้ว.

เวลาสำหรับพูดก็หมดแล้ว ต่อไปนี้เป็นเวลาสำหรับถาม อย่าถามให้นอกขอบเขต, ถามแต่ที่ควรจะถามเกี่ยวกับเรื่องนี้.

คำอธิบายตอบปัญหา

(ถาม) กราบเรียนถามท่านเจ้าคุณอาจารย์ว่า เกี่ยวกับวงของปัจเจกสมุปปาที่ เกิดขึ้นนี้ คือบางทีกว่าเราจะไปพิจารณาเห็นว่ามันเกิดขึ้นนี้ มันเกิดขึ้นแล้ว จนเกิดทุกข์แล้ว

เกิดทุกข์อีก คือเราตามสังเกตนั่นไม่ทัน. บางทีเห็นว่า อย่างที่มีความทุกข์อะไรสักอย่างเกิดขึ้นมานี้ เราเป็นทุกข์กับมัน จนเรียกว่า สายเกินไปเสียแล้วที่จะไปแก้ไขมัน เราจึงจะเห็นวงของปัจจุสมุปบาท.

(ตอบ) คำถามนี้ ถ้ามองถึงความไวของการเกิดของปัจจุสมุปบาท จนกำหนดไม่ได้ กำหนดไม่ทัน. ที่จริงเรื่องนี้ก็ได้พูดแล้ว ในการบรรยายครั้งแรกๆ ด้วยซ้ำไปว่าเรามีปัญหาที่ว่า เราทำไม่ทันกับความไวของจิต, ความเกิดขึ้นแห่งจิตมันไวเกินจนเราทำไม่ทัน ควบคุมไม่ทัน. ฉะนั้นต้องนึกถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วมาเป็นใหญ่ เป็นหลัก มันละเอียดพออยู่แล้ว, ในที่สุดก็ไปสรุปรวมอยู่ที่สติ.

สติ นั้นมันเป็นสิ่งที่ประหลาดที่สุด คือว่า เป็นธรรมชาติพิเศษ จะใช้แก้ปัญหาอะไร ก็ได้ ใช้ในแง่ของการ บังคับ ก็ได้ เอามาใช้ในแง่ของการ รู้สีกตัวแล้ว แก้ไขไปทันควัน ก็ได้ แล้วก็ใช้ เป็นเครื่องระวังตัว ต่อไปอีก ก็ได้

เรื่องปัจจุสมุปบาท ก็คือการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ภายในจิตใจของคนใช้สติบังคับ นั่นก็คือ เราต้องรู้หลักทั่วๆ ไป กระทั่งรู้ว่าเมื่อมีวิเวกอย่างไร มันจึงจะเกิดขึ้น. ฉะนั้นเมื่อเข้าไปเห็นรูป ฟังเสียง ทมกลิ่น อย่างใดอย่างหนึ่งนั้นแหละ ต้องมีสติตั้งมั่น ตั้งพร้อมต่อรู้ไว้ตั้งแต่ตอนนั้น.

เราจะเป็นผู้ปฏิบัติโดยหลักว่า จะมีสติ ในการเห็นรูป ฟังเสียง ทมกลิ่น ลมรส สัมผัสผิวนั้น รู้สีกอารมณ์ในใจด้วยใจนี้ จะมีสติทำสิ่งเหล่านั้น; นี่ก็ความรูสึกภายในนั้น เราจะฝึกสติ โดยหลักที่ว่า จะรู้สึกตัวเสียก่อนจึงจะมีการเคลื่อนไหวทางจิต หรือ ทางกาย ก็ตาม.

นี่เขาจึง ฝึกมีสติ โคจรณะต่างๆ กัน กำหนดสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้รู้ทั่วถึงอยู่เสมอ โดยเฉพาะ สัมปชัญญะบัพพะ แห่งมหาสติปัฏฐานนี้ เป็นบทเรียน สำหรับฝึกว่า จะรู้สึกตัวเสมอก่อนการเคลื่อนไหว เมื่อจะกิน เมื่อจะเคี้ยว เมื่อจะยก เมื่อจะย่าง

เมื่อจะเหยียบ เมื่อจะเหลียว เมื่อจะคู่ เมื่อจะหค อะไรก็ตามเถอะ ในส่วนอิริยาบถนั้น ๆ
๕ เป็นขั้นแรก.

ข้อแรกว่า จะทำอิริยาบถให้เป็นไปด้วยสติ ก็รู้สึกสติอยู่เสมอ จึงมีการ
เคลื่อนไหวในทางกาย. นี่เมื่อทำได้แล้ว ก็ขยับไปถึงทางจิต : ก่อนที่จะมี
พฤติกรรมทางจิต ต้องมีสติก่อนเสมอ. นี่เป็นเหตุให้เราสติทัน ก่อนแต่ที่กายมันจะมีพฤติกรรม
เป็นไป หรือก่อนแต่ที่จิตมันจะมีพฤติกรรมเป็นไป. ที่การหคแบบอย่างหนอ เหยียบหนอน
ก็มีผลอย่างนี้ ให้รู้ตัวก่อนแต่ที่จะมีพฤติกรรมทางกายและทางจิต.

ถ้าฝึกอยู่อย่างนี้ก็จะไม่ยาก ที่จะรู้จุดตั้งต้นของปัจจุสมุปบาท ที่จะถึงขั้นขึ้น
มาในใจอย่างไร เมื่อไร ที่ไหน โดยอะไร. รวมความแล้วที่ว่า ไปฝึกหคสติ โดยหลัก
การที่ว่า : จะมีสติก่อนแต่ที่จะมีการเคลื่อนไหว ทั้งทางกายและทางจิต; พุท
ง่ายแต่ทำยาก แต่ก็ควรพยายาม.

(ถาม) ความทุกข์ที่เกิดขึ้นมานี้ ถ้าเราพิจารณาเห็นว่ามันเป็นความทุกข์ เราก็จะ
หมั่นพิจารณาหาสาเหตุของมัน ตามที่ท่านอาจารย์บรรยายมา ที่นั่นส่วนมากเขาจะไม่ทราบว่
สิ่งที่เราทำไป มันเป็นทุกข์ตรงไหน; อย่างเช่นว่า การทำอะไรของเขาหลงไป ตามหลักธรรม
ที่เราศึกษามา เราก็เห็นว่ามันเป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้น. แต่คนที่ทำไป เขาบอกว่าไม่เห็นจะทุกข์
ตรงไหนเลย เขาก็เลยไม่มาพิจารณาตนเอง มันจะเป็นไปในรูปนี้.

(ตอบ) ความทุกข์ ๒ แบบนี้หลอกมาก : ความทุกข์อย่างเจ็บปวด ที่ใคร ๆ
ก็ต้องรู้สึก ใคร ๆ จะไม่รู้สึกละไม่ได้ มันเจ็บและมันปวด แต่นั่นไม่ใช่ความทุกข์ที่แท้จริง
อะไร. ความทุกข์ที่แท้จริง มันอยู่ที่มันหมายความว่า เป็นความเจ็บของเรา ก็เลย
ทุกข์ในส่วนลึกส่วนวิญญาณเป็นความหนัก; แต่ก็ไม่รู้สึกละหนัก เป็นความเจ็บปวด
ยิ่งกว่าเจ็บปวด.

ความทุกข์ที่แท้จริงอยู่เบื้องหลัง ความทุกข์ที่เล่นอยู่ข้างหน้า; ถ้ารู้จัก
มองในทันลึกอย่างนั้นละก็ จะเห็นว่ามันทุกข์เพราะเราไปหมายมั่นว่าเป็นเรา หรือ
เป็นของเรา แล้วมันหนักอยู่บนจิตใจ นี่เรียกว่าความทุกข์.

เช่นว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ แต่ทุกคนไม่รู้สึกรู้ว่าชีวิตเป็นทุกข์ เพราะเขาไม่ได้มองเห็นว่า ชีวิตนี้เป็นของหนัก; เพราะเรายึดถือว่าชีวิตนี้ของเรา แล้วมันก็นั่งอยู่ตลอดเวลา ที่มีความยึดถือ แต่ก็ **ไม่รู้สึกรู้ว่าหนัก** เพราะมันสนุกสนานไปเสียอีก. ต่อเมื่อมีการเจ็บปวดเกิดขึ้น นั่นจึงรู้สึกว่าจะเจ็บปวด หรือมีความทุกข์, แล้วไปรู้จักความทุกข์ได้ก็เล่นเสียเสมอไป ความทุกข์ที่แท้จริงก็ไม่รู้จัก; ฉะนั้น เราจึง **ไม่เห็นอริยสัจทั้ง ๔** คือความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์ ทั้งที่เราเจ็บปวดอยู่เสมอ.

เพราะว่าความทุกข์ที่แท้จริง ที่เป็นอริยสัจนั้น เป็นความทุกข์ที่มาจากค้นหาจากความยึดมั่นทั้งนั้น; ไม่ใช่เจ็บปวดเฉยๆ. ฉะนั้น จึงควรพูดว่า **เอาความหนักเป็นเครื่องสังเกต** กันดีกว่า; ถ้าเมื่อใครรู้สึกหนักอกหนักใจแล้ว ก็ขอให้ถือว่า **เป็นความทุกข์** แล้วก็หาสาเหตุ หาต้นตอ อย่าต้องถึงกับเจ็บปวด หนักอกหนักใจนี้มันมีความง่าย. แม้แต่สงสัย ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ, วิตกกังวล ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ, **กระสับกระส่ายในทางจิต** ก็เป็นเรื่องหนักอกหนักใจ. เมื่อมีอาการอย่างนี้ ขอให้ถือว่ามันเป็นเรื่องของความทุกข์ มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว; ก็ไปศึกษาไปค้นมัน ก็จะพบต้นเหตุ.

การที่คนธรรมดาในโลกนี้ทั่วไปเขาไม่สนใจ นี่ก็ช่วยไม่ได้ เราไปบังคับเขาไม่ได้ พูดกันแต่สำหรับเรา ที่มีความบริสุทธิ์ใจในการที่จะช่วยตัวเอง. พุทธภาษากอมมุนิสต์ว่า “ช่วยปลดปล่อยตัวเอง” ขอให้จริงเถอะ ให้มันมีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจที่จะ **ปลดปล่อยตัวเองออกจากความทุกข์** ก็ไม่ยากเกินวิสัยสำหรับคนธรรมดา; เพราะว่า **พระธรรมนี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้สำหรับคนธรรมดา**. ถ้าคนทำว่าธรรมดานี้ก็คงจะยังเข้าใจไม่ได้ ต้องรอไว้ก่อน.

เราจัดตัวเรา อยู่ในชั้นธรรมาทังนั้นแหละ **คือ พหุที่จะฝึกฝนอบรมได้** ก็ตั้งใจซื้อตรงต่อการศึกษา; การฝึกฝนมีอุทมคติเข้ามาประกอบด้วย **คือ รู้จักละอาย**

ในเมื่อเราเป็นมนุษย์ แล้ว ทำสิ่งที่มนุษย์ควรจะทำได้นั้น ไม่ได้, หรือว่าเราเป็นมนุษย์แล้ว ก็ไม่ได้สิ่งที่มนุษย์ควรจะทำได้นี้ ก็คงทำให้เกิดความละอาย หรือความกลัวขึ้นมา; นี่ก็จะช่วยสติให้ดีขึ้น หรือเร็วขึ้น.

ไปภาวนาไว้ ว่าเกิดมาทำไม? จะต้องได้อะไร? แล้วก็ให้ตัวเองนั้นมันก็คือ เอาชนะความทุกข์นั้นให้ได้. ฝึกฝนความมีสติรู้ทันควัน เมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้น; แม้เป็นสักแต่ว่าความหม่นหมองเท่านั้น ความหม่นหมองแห่งจิตใจเท่านั้นจับให้ได้. ถ้ามันมากเกินไป มันก็จะตายเสียแล้ว นี่ก็ยากเหมือนกัน; เพียงสักว่าความทุกข์ ความทุกข์ความหม่นหมองตามธรรมดา ก็จับให้ได้ ต่อสู้ให้ได้ ให้อฉลาดยิ่งขึ้นทุกทีในการแก้ไข จะได้ปัญญาในการป้องกันด้วยสติ. แต่อย่าลืมนะ ได้พูดกันแล้วว่า ปัญญาจะมีประโยชน์ ต่อเมื่อมีสติช่วยพามา; ปัญญาไปนอนที่ไหนก็ไม่รู้ ก็ไม่มีประโยชน์. สติต้องพาปัญญามาทันแก่เวลา ทันแก่เหตุการณ์ ทันแก่ท่วงที; ปัญญาจึงจะได้ทำหน้าที่ตัดฟันสิ่งเหล่านี้ ฝึกฝนเรื่องสติ ขนปัญญามาให้ทันท่วงที.

(ถาม) ตามปฏิจาสัมปาท ผมพิจารณาดู บางทีเกิดผัสสะแล้ว ไม่เชิงเกิดเวทนา ก็กลายเป็นเพียงผัสสะอย่างหนึ่ง เช่นการนั่งนี้ พอเห็นว่าตัวเองนั่งนี้ไปคิดถึงเรื่องอะไรต่างๆ ไม่ได้เป็นเวทนา ตัณหา อุปาทานนั้นๆ มันกลายเป็นว่า เราพุ่งชานคิดถึงเรื่องต่างๆ เรื่อยไป ขอให้อาจารย์อธิบายว่า มันเป็นวงจรของปฏิจาสัมปาทหรือไม่?

(ตอบ) หมายความว่า มีความพุ่งชานแห่งจิต ทั้งที่ไม่มีเวทนา คุณว่าอย่างนั้นหรือ? (ผู้ถามตอบรับว่าใช่) มันก็มีเวทนาชนิดทุกขมสุขเวทนามีได้. เรื่องผัสสะแล้วไม่เป็นเวทนามันยาก เห็นจะมีไม่ได้; มัน เป็นเวทนาชนิดทุกขมสุขเวทนา. เว้นไว้แต่จะมีสติสมบุรณ์จริง ๆ เท่านั้นแหละ มีผัสสะแล้วก็สักว่าผัสสะ เห็นสักว่าเห็น ได้ยินสักว่าได้ยิน; อย่างนี้ไม่มีเวทนา. แต่สำหรับคนธรรมดาแล้ว มันจะต้องมีเวทนาประเภทไม่รู้สึกรู้ส คือ อทุกขมสุขเวทนา เป็นทางมาแห่งอวิชชาanusยัง ๆ ขึ้นไป.

ข้อปฏิบัติ นั่นก็คือ ถ้าเกิด **สุขเวทนา** ก็มีสติรู้ว่าเป็นสักว่าเวทนา. อย่าให้มันการากาซงอยู่ในจิตใจ จนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. **ทุกขเวทนา** ก็รู้ทันควันว่าทุกขเวทนา อย่าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นในทางไม่ชอบไม่รัก.

นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่จะต้องพูดกันเป็นพิเศษ **เป็นเรื่องของสติโดยตรง** แล้วเป็นขั้นที่ละเอียด ประณีต ไว เร็ว ทันควัน กับเรื่องของจิต. เมื่อมีผัสสะแล้วก็มีสติ นี่ไม่ใช่จะทำง่าย, มีเวทนาแล้วจึงมีสติ นี่ก็ยังไม่ใช่จะทำง่าย; มันมักจะเลยไปจนถึงเป็นทุกข์เสียก่อน แล้วจึงจะนึกได้ จึงจะมีสติ.

นี่ก็แปลว่า เราฝึกให้มันเร็วขึ้นมา ให้เร็วขึ้นมา; เราเคยไปรู้สึกได้ต่อเมื่อมีทุกข์ ก็ให้มันเร็วขึ้นมา : **พอรู้สึกว่ามีอุปาทาน ก็ให้มีสติเสีย; ถ้าได้แล้ว ก็เขยิบว่า พอสักว่ามีตัณหา ไม่เกิดอุปาทานก็มีสติเสีย, ถ้าเก่งกว่านั้น ก็พอมีเวทนา ไม่ทันเกิดตัณหา ก็มีสติเสีย.** เขาเรียกว่า **คัคคตอนปฏิจจนุปบาท** เสียเพียงเท่านั้น ให้ปฏิจจนุปบาทมันตัวลงกลางคัน ไม่ลงไปถึงความทุกข์ ก็มีหลักที่สอนไว้ และปฏิบัติด้วยเหมือนกัน คือสติมาทันตรงไหน มันหยุดที่ตรงนั้น.

(ถาม) กระผมอยากจะขอกราบเรียนถามท่านอาจารย์ ว่ามีข้อสงสัยอยู่ในข้อที่ว่า จากที่กระผมได้ฟังท่านอาจารย์พูดมาแล้วนี้ : ถ้าสมมติว่าได้มีการฝึกฝน จนมีสมาธิหรือมีฌานอย่างที่ท่านอาจารย์ว่า จะช่วยในการดับทุกข์ได้. ที่นี้กระผมมีความสงสัยอยู่ในข้อหนึ่งที่ว่าคำพูดของชาวบ้านทั่วไป ที่พูดกันติดปาก มันจะเป็นความจริงหรือไม่ที่ว่า “ชั่วเจ็ดทีก็เจ็ดหน”; เพราะเท่าที่ฟังมานั้น ถ้าอย่างที่ท่านอาจารย์ว่าผมรู้สึกได้ว่า ถ้าสมมติว่า ชั่วมีอยู่เจ็ดทีแล้วนี้ ผมไม่เข้าใจว่า ก็เจ็ดหนมันจะมีเกิดขึ้นมาได้อย่างไร. แต่คำพูดนี้พูดกันมานานแล้ว อยากจะเรียนถามท่านอาจารย์ว่า มันเป็นสาเหตุมาอย่างไร ถึงพูดเช่นนี้?

(ตอบ) นี้ออกไปนอกขอบเขต เอาละ แต่ก็อยู่ในเรื่องที่ควรจะรู้ สำหรับเป็นหนทาง เท่าที่ผมมองเห็น คำพูดว่า “ชั่วเจ็ดทีก็เจ็ดหน” นี้ **เป็นหลักสำหรับพูด**

ในทางศีลธรรม; ไม่ได้ขึ้นมาถึงระดับปรมาตมธรรมอะไรนัก แต่ว่าจะถึงขั้นมากก็ได้
ต้องอธิบายเป็นอย่างอื่น.

จะพูดกันในเรื่องศีลธรรมก่อน ก็ **พูดให้มีกำลังใจมานะ** พยายามออกถื่น
ออกทน คนเรา “ชั่วได้เจ็ดที ดีได้เจ็ดหน” ทำผิดพลาดครั้งแรกอย่าเพื่อท้อใจ ให้ต่อสู้
ต่อไป มันอาจจะดีได้ถึงเจ็ดหน แม้มันจะมีความผิดพลาดถึงเจ็ดหน ก็คงจะเท่านั้น.

นี้ถ้าจะมาเป็น **ประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ** เพื่อกับทุกข์ เพื่อไปนิพพาน ก็จะ
รูปเดียวกันได้ : ก็อย่าท้อถอย เมื่อความล้มเหลวเกิดขึ้นในครั้งแรก ท้อสู้เรื่อยไป.

ที่ว่าเอาเจ็ดหนเป็นหลักนี้ พังศุภันมีเหตุผลอะไรของเขายู่เหมือนกัน หรือ
จะเป็นธรรมเนียมพูด สำหรับการพูดจาแห่งสมัยนั้น **เอาเจ็ดหนเป็นหลัก ถ้าเกินนั้น
แล้วก็จะยาก** แล้วว่าอย่างนั้น ถ้ายังไม่ถึงเจ็ดหนละก็ อุตส่าห์ทำไปเถอะ. แม้เรื่อง
โลก ๆ นี้ ก็พยายามไปให้ถึงเจ็ดครั้งเจ็ดหน จะไปง้อเขาให้ติดกับเรา นี้ ทำไปให้ถึง
เจ็ดครั้งเจ็ดหน; นี่ไปง้อทีเดียวเขาไม่เล่นด้วย โกรธเสียแล้วไม่ทำแล้ว. นี่เรื่องต่ำ
ที่สุดมันก็ยังเป็นเสียอย่างนี้ พยายามเจ็ดครั้งเจ็ดหน ให้อุตส่าห์ประสพความสำเร็จได้.

เราต้องนึกถึง **ข้อเท็จจริง** ที่ว่า มัน **ไม่ใช่เจ็ดหนซ้ำ ๆ กันอยู่อย่างเดียว**
คือถ้าเราไปทำเข้าครั้งที่ ๑ แล้วไม่สำเร็จ มันฉลาดขึ้นไซ้ทีเดียว. เราใช้ความฉลาด
ที่เพิ่มขึ้นนี้ไปทำหนที่ ๒; อ้าว พลาดอีก แต่มันก็ฉลาดขึ้นอีกไซ้เหมือนกัน ครั้งที่ ๒ นี้.
จะเป็นอย่างนี้ทุกครั้งไป; เพราะฉะนั้น ครั้งที่ ๗ มันก็จะมากพอที่จะชนะได้.

ในอรรถกถาเล่านิทานสนุก ๆ ไว้ : คนหนึ่งบวช; แต่ก่อนบวชเขาเป็น
ชาวนา เขาเอาจอบเอาเครื่องทำนาไปซ่อนไว้ที่คันไม้ บวชอยู่ไม่เท่าไร อยู่ไม่ได้ สึกไปหา
จอบอีก ไปทำนาอีก, แล้วมันเบื่อกอีก เขาจอบไปซ่อนไว้ บวชอีก; พอถึงหนที่ ๗
เป็นพระอรหันต์ได้. นี่ก็มันต้องฉลาดขึ้นทุกที มันไม่ได้เท่าเดิมอยู่เรื่อยไป.

ในการทำงานทางโลกๆ เพื่อประโยชน์ทางโลกๆ ก็ถือหลักนี้สู่ไปอย่างดีที่สุดถึง ๗ หน ; แม้จะปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน ก็อย่าเพื่อยอมแพ้เสียในหนแรกๆ ให้เจ็ดหน หรือมากกว่า ๗ หนก็ได้. แต่นั่นเขาคงจะถือว่า ได้ทำดีที่สุด ดีที่สุด ดีที่สุดถึง ๗ หนนี่คงจะพอ. ถ้าเราทำให้ทำได้ถึงขนาดว่า มีศีลดี มีสมาธิดี มีปัญญาดี นี่คงไม่ต้องถึง ๗ ครั้ง ๗ หนหรอก มันเป็นผลของการปฏิบัติที่เพียงพอ. ถือหลักเจ็ดครั้ง เจ็ดหนนี้ไว้เป็นเครื่องชูใจ, รักษาหัวใจไว้เป็นเครื่องต่อสู้เรื่อย ๆ ไป.

เฮ้อ, พอดีหมดเวลาแล้ว ปิดโรงเรียน.